

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

BOEKEN

RITUALS IN FAMILIES & FAMILY THERAPY

Evans Imber-Black, Janine Roberts & Richard A. Whiting (eds.) (2003). New York, London: Norton. 435 pp. ISBN 0-393-70415-7. \$ 24,95

De aanslagen op de Twin Towers waren de reden tot het herzien en uitbreiden van *Rituals in Families & Family Therapy*, waarvan de eerste uitgave in 1988 verscheen. Met die aanslagen, aldus de redacteurs, begon er een nieuw tijdperk met een nieuwe betekenis die het concept van rituelen moest verbreden van individueel en gezinsniveau naar gemeenschaps- en maatschappelijk niveau. Zo is er een heel hoofdstuk gewijd aan '9/11'.

Rituelen zijn van alle tijden en culturen, en vinden plaats in de context van interpersoonlijke relaties maar ook als reflecties van onze gemeenschappelijke, en tegelijkertijd van elkaar verschillende, historie, cultuur, etniciteit en sociale normen. Ons collectieve bewustzijn groeit als we ons bewust worden van de meervoudige betekenissen van tragedies, ziektes, begrafenissen, trouwerijen, diplomeringen, verjaardagen en inwijdingen in een nieuwe levensfase. Rituelen helpen overgangen te maken én te markeren. De systemische context van rituelen en de relatie tot systeemtherapie is daarom een belangwekkend onderwerp. Dit boek is een klassieker en een van de standaardwerken over dit onderwerp.

Het boek bestaat uit vijf delen. Het begint met een algemeen deel bestaande uit drie

hoofdstukken over definitie, functie en typologie van rituelen, rituele thema's in families en gezinstherapie en enkele richtlijnen voor het ontwerpen van therapeutische rituelen. Dit laatste hoofdstuk is iets uitgebreid met twee gevalsbeschrijvingen waarin via symbolische communicatie het soms onzegbare gezegd kan worden. Deel II bevat vier hoofdstukken: rituelen voor paren, kinderen en adolescenten en een nieuw hoofdstuk over rituelen voor biculturele paren en gezinnen. Deel III gaat over het gebruik van rituelen in complexe familieprocessen rond specifieke thema's als adoptie, alcohol, seks-therapie en hertrouwen. Aan dit deel is een hoofdstuk toegevoegd over rituelen en ernstige ziekte. Deel IV bevat hoofdstukken over families en de bredere maatschappelijke context - politieke trauma's en onderdrukking - en over vrouwen en rituelen. Aan dit deel is het bovengenoemde hoofdstuk toegevoegd over rituelen voor herstel na '9/11'. Het vijfde en laatste deel bevat een hoofdstuk over het gebruik van rituelen in training en opleiding.

Het is vooral een praktisch boek, met beschrijvingen van het effect van levensgebeurtenissen en het helende effect van rituelen, en een combinatie van beschrijvingen van cultureel antropologische fenomenen, actuele maatschappelijke reacties en de therapeutische bruikbaarheid van rituelen. Alles bij elkaar vind ik deel I nog steeds het meest lezenswaard. Alle mogelijke facetten van rituelen en het gebruik ervan worden belicht. In de rest van het boek wordt steeds teruggekeken op de vier basisvormen, de rituelen van alle dag (etenstijd, bedtijd), van familietradities (verjaardagen e.d.), van vrijetijdsvieringen (vakantie, religieuze feestdagen) en levenscyclus rituelen.

In de bespreking van deze heruitgave beperk ik mij tot de nieuw toegevoegde hoofdstukken over rituelen voor biculturele gezinnen, rituelen bij ernstige ziekte en rituelen voor herstel na '11 september'. Ik was benieuwd wat de auteurs hierover te melden hadden, want het zijn onderwerpen die mij na aan het hart liggen. Ik schreef ooit eerder over biculturele paren en gezinnen (Van den Ende, 1992), was ooit zelf ernstig ziek en in mijn overwegend Islamitische cliëntenbestand hakte de negatieve berichtgeving in de media over *alle* moslims na 11 september er stevig in, hetgeen ook voor mij een markering van een nieuw tijdperk in mijn werk betekende.

Het hoofdstuk over rituelen voor biculturele paren en gezinnen bracht geen opzienbarend nieuwe gezichtspunten. Het is al veel eerder en vaker door anderen beschreven hoe dergelijke gezinnen geneigd zijn verschillen weg te poetsen en te focussen op wat men deelt. Hoe groter de culturele verschillen tussen partners, hoe meer inspanningen geleverd moeten worden om zich te blijven committeren aan de huwelijksrelatie, vaak met het gevolg dat men gewoontes en rituelen uit de familie en cultuur van herkomst overboord gooit of eenzijdig kiest voor een van beider cultureel erfgoed. Leren gebruiken te maken van de beste rituelen van beide zijden is voor de hand liggend. Wel aardig vond ik het stuk over de kinderen van biculturele paren. Ze worden vaak 'half dit' en 'half dat' genoemd en voelen zich juist daarvoor nergens bij horen. '*No halves*', is het statement. Kennis van rituelen en gewoontes en het mogen delen daarin bij de families van beide ouders, helpt kinderen het beste om hun specifieke identiteit te vinden. Zij kunnen hierbij het gevoel ontwikkelen juist volledig bij beide culturen te horen omdat zij zich geaccepteerd en gesteund kunnen voe-

len vanuit het erfgoed van beide ouders. Het hoofdstuk bevat een rijtje vragen die gebruikt kunnen worden om paren zich meer bewust te laten worden van biculturele items die kunnen spelen in hun relatie en de omgang met rituelen.

In het hoofdstuk over rituelen en ernstige (somatische) ziekte pleit Janine Roberts uit eigen ervaring met borstkanker voor een 'markering van het pad' van het ziekteproces. Rondom ernstige ziekten bestaan weinig rituelen anders dan ziekenhuisbezoek, de obligate beterschapskaarten en een bloemetje voor bij het bed. Men moet volgens de auteur dus zelf creatief aan het werk. Herdenkingsdagen maken van de dag dat de levensbedreigende diagnose werd gesteld, van de dag dat men geopereerd werd of genezen werd verklaard; het met een ritueel wegdoen van het laatste lege potje medicijnen; het organiseren van een 'thank you party' voor iedereen die heeft bijgestaan tijdens het ziekteproces; het in een gezamenlijk ritueel gebruiken van (symbolische) voorwerpen die betekenisvol waren tijdens de ziekte. Het kan niet op. Herdenken van dergelijke markeringsmomenten in het ziekteproces is één ding, maar om nou voor al die momenten rituelen te ontwerpen die met anderen emotioneel gedeeld moeten worden - want het gaat wel om het delen ervan - stuit me wat tegen de borst. Het zal wel te maken hebben met de soms overdreven obsessie van Amerikanen met gezondheid, en met de eigen ervaringen van de auteur met borstkanker en de zelf ontworpen rituelen die zij met haar familie deelde. Zo kreeg dit hoofdstuk soms het minder professionele karakter van een lotgenotenverhaal. Jammer, want inhoudelijk vond ik het verder een waardevol hoofdstuk in de herkenbare beschrijving van wat een ernstige ziekte met een mens

kan doen en hoe men de verloren controle over het lichaam en het levensperspectief zo goed mogelijk kan hervinden middels kleine, persoonlijke rituelen. Dit echter, had weinig met systeemtherapie te maken maar was meer iets voor lotgenoten.

Het hoofdstuk *September 11th: rituals of healing and transformation* van Imber-Black zelf is ook gebaseerd op persoonlijke ervaringen. Imber-Black geeft een chronologisch verslag van rituele uitingen door geschokte Amerikanen en door families waarin iemand vermist wordt in de loop van de periode na de aanslagen, zoals symbolische giften en het ophangen van foto's met persoonlijke teksten. Ze beschrijft de behoefte van nabestaanden aan maatschappelijke erkenning door sociale instanties voor de vermissing van hun dierbaren, en ook hun behoefte aan een private beleving van wat een publiek trauma is. Er bestaan geen rituelen bij vermissing. Ze bleken echter wel spontaan en op maat bedacht te worden. Echter, de niet-authentieke blijken van ritueel medeleven en het bedenken van rituele shows door de media en de politiek riepen juist specifieke problemen op voor de nabestaanden. Zoals voor de kinderen die overladen werden met attenties en speciale evenementen. Voor hen kan bijvoorbeeld een maaltijd met sporthelden een onuitgesproken context van schuld en verwarring scheppen, omdat zij behandeld worden als speciaal *omdat* zij op tragische wijze een ouder verloren hebben. Dit hoofdstuk heeft helemaal niets te maken met rituelen in families en systeemtherapie. Het had ook in een tijdschrift voor maatschappelijke traumaverwerking kunnen staan of in een boek over omgaan met verlies of dood. Daarom voelt de aanleiding tot herziening en uitbreiding van dit boek, de aanslagen op

de Twin Towers, als met de haren erbij gesleept.

Al lezende bekwam mij een steeds ambivalenter gevoel over de nieuw toegevoegde hoofdstukken. Enerzijds dwongen de vanuit persoonlijke ervaringen geschreven onderwerpen mij zelf tot reflectie over eigen ervaringen met de onderwerpen, en dat is natuurlijk nooit weg. Anderzijds riepen de onmiskenbaar Amerikaanse opvattingen over het belang van *hugging, sharing, healing en connectedness* (vergelijk De Tempe, 2004, *Systeemtherapie* 16.4) bij mij ook steeds grotere irritatie op. De nadruk op alles moeten communiceren, het naar mijn idee uitvergroot van sentimenten en 'uitacteren' van emoties roepen bij mij een sfeer op van een narcistische samenleving waarin men haakt naar aandacht voor persoonlijk doorgemaakt leed en daar kan ik persoonlijk weer niet zo goed tegen. Maar desondanks, wie zich wil verdiepen in het onderwerp 'systeemtherapie en rituelen in families' mag dit boek toch niet missen.

Marion van den Ende

Literatuur

Ende, M.C.E. van den (1992). Migratieproces en rouw in gezinnen met één migrant. *Systeemtherapie*, 4(1), 15-28.

THERAPEUTIC CARE FOR REFUGEES: NO PLACE LIKE HOME

R.K. Papadopoulos (2002). London: Karnac. ISBN: 1-85575-283-2, pp. 319

In dit boek, uitgebracht in *The Tavistock Clinic Series*, geven twintig gerenommeerde auteurs een overzicht van het werken met